

ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA TABIIY RESURLARDAN OQILONA FOYDALANISHNING BARQAROR RIVOJLANISHDAGI AHAMIYATI

Xudayorova U.S

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu tezisda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik barqarorlikni ta’minlashning dolzarb jihatlari tahlil qilinadi. Tabiiy resurslardan samarasiz foydalanish, suv va tuproqning ifloslanishi, chiqindilar hajmining ortishi hamda biologik xilma-xillikning kamayishi bilan bog‘liq ekologik muammolar yoritiladi. Shuningdek, resurslarni tejovchi texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik madaniyatni oshirish va tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan amaliy chora-tadbirlarning ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari ekologik xavfsizlikni ta’minlashda davlat, jamiyat va har bir fuqaroning mas’uliyatini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: atrof-muhit, ekologik xavfsizlik, tabiiy resurslar, barqaror rivojlanish, suv resurslari, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik madaniyat, resurs tejamkor texnologiyalar.

Kirish

Bugungi kunda atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish global hamda milliy miqyosdagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Aholi sonining o‘sishi, sanoat va qishloq xo‘jaligi faoliyatining kengayishi, tabiiy resurslarga bo‘lgan talabning ortishi ekologik muvozanatni saqlash masalasini yanada dolzarblashtirmoqda. Tabiiy boyliklardan me‘yoridan ortiq foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarida ekologik talablarning yetarlicha inobatga olinmasligi suv, havo va tuproq sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekiston sharoitida, ayniqsa, suv resurslarini tejash, yerlarning unumdorligini saqlash, cho‘llanishning oldini olish, atmosferaga chiqariladigan ifloslantiruvchi moddalarni kamaytirish va chiqindilarni samarali boshqarish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonunida

tabiiy muhitni saqlash va resurslardan oqilona foydalanishning huquqiy, iqtisodiy hamda tashkiliy asoslari belgilangan [1].

Mazkur ishning maqsadi atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning asosiy yo‘nalishlarini tahlil qilish, ekologik barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Material va metodlar

Tadqiqotning nazariy va uslubiy asosini O‘zbekiston Respublikasining tabiatni muhofaza qilishga oid qonunchiligi, “O‘zbekiston — 2030” strategiyasining tegishli ustuvor yo‘nalishlari, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlari hamda BMTning Atrof-muhit dasturi materiallari tashkil etdi [1–4].

Tadqiqotda hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va ilmiy xulosalar chiqarish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali tabiiy resurslardan foydalanishning ekologik jihatlari, resurs tejamkor yondashuvlarning imkoniyatlari va atrof-muhitga salbiy ta‘sirni kamaytirish choralari o‘rganildi.

Ish tahliliy-nazariy xususiyatga ega bo‘lib, unda mustaqil dala tajribasi yoki laboratoriya o‘lchovlari natijalari keltirilmagan.

Natija va muhokama

Tahlil natijalari atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan jarayonlar ekanligini ko‘rsatadi. Ekologik barqarorlikka erishish faqat tabiiy hududlarni muhofaza qilish bilan cheklanmaydi, balki ishlab chiqarish, iste‘mol, qishloq xo‘jaligi va kundalik turmushda resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishni ham talab qiladi. BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlaridagi 12-maqсад ham tabiiy resurslardan samarali foydalanish va mas‘uliyatli iste‘molni rivojlantirishga qaratilgan [3].

Birinchidan, **suv resurslaridan oqilona foydalanish** dolzarb vazifalardan biridir. Suvni tejovchi sug‘orish texnologiyalaridan foydalanish, suv ta‘minoti tizimlaridagi yo‘qotishlarni kamaytirish, oqova suvlarni tegishli darajada tozalash va qayta foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish suv resurslarini asrashga yordam beradi. Bunday chora-tadbirlar suv tanqisligi xavfini kamaytirish bilan birga qishloq xo‘jaligi va boshqa tarmoqlarda resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, **tuproq va yer resurslarini muhofaza qilish** ekologik muvozanatni saqlashning muhim shartidir. Tuproq degradatsiyasi, sho‘rlanish, eroziya va cho‘llanishga qarshi kurashishda ilmiy asoslangan agrotexnik tadbirlar, almashlab

ekish, himoya daraxtzorlarini barpo etish hamda yer resurslaridan foydalanishni muntazam nazorat qilish muhim hisoblanadi.

Uchinchidan, **chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash** atrof-muhitga tushadigan yuklamani kamaytirishning samarali yo‘nalishidir. Chiqindilarni manbada saralash, qayta foydalanish mumkin bo‘lgan materiallarni ajratish, qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirish va bir martalik mahsulotlar iste‘molini kamaytirish tabiiy xomashyo sarfini qisqartirishga yordam beradi. Bunda chiqindilarning faqat hajmini emas, balki ularning tarkibi, qayta ishlanish darajasi va atrof-muhitga ta‘sirini ham baholash zarur.

To‘rtinchidan, **energiya va boshqa tabiiy resurslardan tejamkor foydalanish** muhim ahamiyatga ega. Energiya samarador uskunalarini joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarida xomashyo yo‘qotishlarini kamaytirish resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi. BMTning Atrof-muhit dasturi tabiiy resurslardan samaraliroq foydalanishni ekologik ta‘sirni kamaytirish va inson farovonligini oshirishning muhim vositalaridan biri sifatida ko‘rsatadi [4].

Beshinchidan, **ekologik ta‘lim va madaniyatni rivojlantirish** barcha ekologik tadbirlarning samaradorligini oshiradi. Aholi, yoshlar, ta‘lim muassasalari va xo‘jalik yurituvchi subyektlarda ekologik mas‘uliyatni shakllantirish suvni tejash, chiqindilarni saralash, yashil hududlarni asrash va tabiiy boyliklarga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, ekologik muammolarni samarali hal etish uchun huquqiy tartibga solish, zamonaviy texnologiyalar, iqtisodiy rag‘batlantirish va jamoatchilik ishtirokini birlashtirish zarur. Shu bilan birga, amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligi suv sarfi, energiya iste‘moli, qayta ishlangan chiqindilar ulushi, tuproq holati va atmosfera havosi sifati kabi aniq ko‘rsatkichlar orqali muntazam baholanishi lozim.

Xulosa va tavsiyalar

Xulosa qilib aytganda, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik hamda kelajak avlodlar manfaatlarini ta‘minlashning muhim shartidir. Tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ifloslanishning oldini olish va ekotizimlarni muhofaza qilish o‘zaro uygu‘un holda olib borilishi kerak.

Tahlillar asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Suv resurslarini tejash maqsadida suvni tejovchi sug'orish texnologiyalarini kengaytirish va suv yo'qotishlarini muntazam nazorat qilish.
2. Tuproq unumdorligini saqlash, eroziya va sho'rlanishning oldini olishga qaratilgan ilmiy asoslangan tadbirlarni amalga oshirish.
3. Chiqindilarni manbada saralash, qayta ishlash va ikkilamchi xomashyodan foydalanish tizimini rivojlantirish.
4. Ishlab chiqarish hamda kommunal xo'jalikda energiya va xomashyo tejamkor texnologiyalarni joriy etish.
5. Aholi va yoshlar o'rtasida ekologik ta'limni kuchaytirish, amaliy ekologik loyihalar va jamoatchilik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash.
6. Ekologik tadbirlar samaradorligini baholash uchun o'lchanadigan indikatorlardan foydalanish va natijalarni muntazam monitoring qilish.

Mazkur tavsiyalarni izchil amalga oshirish tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ekologik xavflarni kamaytirish va barqaror rivojlanish tamoyillarini amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. *Tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi Qonun*. 1992-yil 9-dekabr, 754-XII-son. LexUZ. <https://lex.uz/uz/acts/-107115>
2. O'zbekiston Respublikasi. *O'zbekiston — 2030 strategiyasi*. Rasmiy hukumat portali. https://www.government.uz/uz/pages/2030_strategy
3. United Nations. *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Goal 12: Responsible Consumption and Production. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
4. United Nations Environment Programme. *Global Resources Outlook 2024: Bend the Trend – Pathways to a Liveable Planet as Resource Use Spikes*. Nairobi: UNEP, 2024. <https://www.resourcepanel.org/reports/global-resources-outlook-2024>